

O'zbekiston Milliy axborot agentligi
O'zA Ilm-fan bo'limi

Elektron jurnal
2024-yil iyun soni №6 (56)

Toshkent-2024

“FARHOD VA SHIRIN” DOSTONIDAGI XIZR OBRAZI GENEZISI

Nafisa Azatbekovna RAXMANOVA

o'qituvchi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Chirchiq, O'zbekiston

nafisa @cspi.uz

<https://orcid.org/0009-0002-9793-3415>

Annotatsiya

Ushbu maqolada Alisher Navoiyning “Farhod va Shirin” dostonidagi to'ldiruvchi obraz – Xizrning genezisi, unga yuklatilgan vazifalar tahlil obyekti qilib olingan. Dostonda “payg'ambar” so'zi “rasul” yoki “nabi” ma'nosida emas, “Xudoning xohish-irodasini bandalariga yetkazuvchi ilohiy vakil” ma'nosida qo'llangani asoslab berilgan.

Tayanch so'zlar: Navoiy, “Farhod va Shirin”, Xizr, animatik mifologiya, manistik mifologiya, mursal payg'ambar, ilmi ladun sohibi.

ГЕНЕЗИС ОБРАЗА ХИЗРА В ПОЭМЕ «ФАРХАД И ШИРИН»

Нафиса Азатбекована РАХМАНОВА

преподаватель

Чирчикский государственный педагогический университет

Чирчик, Узбекистан

nafisa @cspi.uz

<https://orcid.org/0009-0002-9793-3415>

Аннотация

В данной статье в качестве объекта анализа взяты генезис образа Хизра, дополнительного персонажа поэмы Алишера Навои «Фархад и Ширин», и поставленные перед ним задачи. Обосновывается, что слово «пророк» употребляется не в значении «посланника» или «расула», а в смысле «божественного представителя, передающего волю Божию Его рабам».

Ключевые слова: Навои, «Фархад и Ширин», Хызр, аниматическая мифология, манистическая мифология, mursal-prorok, master znaniy.

“Farhod va Shirin” sujetiga Navoiy tomonidan kiritilgan, lekin navoiyshunoslar tomonidan kam o'rganilgan obrazlardan biri Xizr obrazidir. Shubhasiz, Alisher Navoiy asarlarida tasvirlangan Xizr obrazining badiiy talqinlari Y.E.Bertels [2;118], N.Mallayev [5;110], I.Haqqulov [15;178-182] tadqiqotlarda o'z aksini topgan. Ibrohim Haqqulov tog'ri ta'kidlaganidek, Navoiy “she’rdan she’rga Xizr degan ma’lum va mashhur nomnigina takrorlaydi. Ammo fikr va tuyg‘u, ohang va tasvirlar bari bir o‘zgarib, yangilanib boradi” [15;182]. Bu xulosa Xizr obraziga yuklatilgan vazifalarga ham taalluqlidir.

Eposlardagi Xizr obrazi genezisi animatik (yashillik ma'budi) va manistik (ajdodlar homiyligi, afsonaviy va tarixiy qahramonlar) miflar bilan bog'liq. Xizrning Farhodga aynan yashil kiyimda ko'rinishi sababini turkiy folklordagi animatik miflardan qidirish maqsadga muvofiqdir. Ozarbayjon folklorshunosi M.Seyidov Xizr so'zining etimologiyasini umumturkiy asosga bog'lab, "xiz" va "ir" so'zlarining qo'shilmasidan "Xizir" so'zi kelib chiqqan deb hisoblaydi. "Xiz" –"issiqlik", "qizimoq", "quvvat", "o't (olov)" ma'nolarini bildirsa, "ir" esa ikki xil ma'noda keladi: 1) kelasi zamon qo'shimchasi; 2) "kishi", "yigit", "hurmatli", "muqaddas iloh" ma'nolaruda keluvchi so'z. Olimning xulosasiga ko'ra, "Xizir" turkiy so'z bo'lib, yozni, yozning issig'i, harorati, o'tini, quvvatini, qutini keltiruvchi kishi, qahramon demakdir [17;45].

Manistik miflarning kelib chiqishi esa ibtidoiy insonning turmush tarzi, orzu-istaklari bilan bog'langan. Epik janrlarda, xususan, ertaklarda manistik mifologiyaning rudimentlarini nisbatan ko'p uchratishimiz mumkin. Shulardan biri homiy chol obrazidir. Ertaklardagi homiy chol nuroniy, donishmand, og'ir-bosiq, katta hayotiy tajribaga ega hayotiy obraz. U ertak qahramonining boshiga musibat tushganda cho'l-u dashtda, ovloq joylarda ko'rinadi, muammoli vaziyatlarda to'g'ri yo'l ko'rsatadi, homiylik qiladi. Muammoning yechimiga olib boruvchi yo'lning mashaqqatli ekanidan ogohlantiradi, ertak qahramonini mardlikka chorlaydi. Og'ir vaziyatlarda qahramon ko'ziga bir necha marta ko'rinadi va har safar uni qutqaradi. Homiy chol oddiy odamlar bilmaydigan ko'p sirlardan voqif, kezi kelganda, ularni ertak qahramonlariga ochadi. Xalq qahramoni shu homiy vositasida murodiga yetadi. Keyinchalik homiy chol obrazi ertaklarda Xizr deb atala boshladi. Xizr homiy cholning variantiga aylandi. Qadimgi turkiylarning qabila homiysi, shomon, shuningdek, qut-baraka, sog'lik va omad timsoli deb qaralgan ajdodlar kultiga sig'inish bilan bog'liq animistik tasavvurlari asosida bu mifologik obraz shakllandi.

Yo'lda duch keladigan homiy chol obrazi – Xizr xalq dostonlariga ham ko'chdi. Ertaklarda xalq homiysi bo'lgan manistik obraz eposga ko'chgach, vazifasi biroz o'zgaradi. U endi yakka shaxsning, ya'ni bosh qahramonning homiysi va rahnamosi sifatida tasvirlanadi. Xalq dostonlarida "Xizr har qanday sharoitda, har qanday joyda qahramonga yordam beruvchi oq soqolli, qizil yuzli, oppoq kiyimli chol siymosida tasvirlanadi. Qahramonning yonida Xizr tursa, boshqalar ko'rmasligi mumkin. Ba'zan Xizr bajargan ishlarni ham qahramon amalga oshirdi, deb o'ylashadi. Hatto Xizrning ko'pchilik xatti-harakatlari qahramonga ham sirli" [11;41].

G'ulom Akramov o'zbek xalq ertaklari va "Go'ro'g'lining tug'ilishi" dostonidagi Xizr obraziga yuklatilgan vazifalarni qiyosiy tahlil qilib, bu obraz transformatsiyasida uch bosqichning mavjudligini ta'kidlaydi:

- 1) animatik mifologiya bosqichi, ya'ni tabiat miflari;
- 2) manistik mifologiya bosqichi, ya'ni doimiy kuch sifatida talqin qilinishi;
- 3) epos bosqichi, ya'ni Xizr obrazining to'laqonli manistik obraz darajasiga ko'tarilishi [1;406].

O'zbek xalq afsonalarida tasvirlangan bu mifik personaj o'zining quyidagi qirralari bilan talqin qilinadi:

- 1) Xizr – boshiga mushkul savdo tushgan kishilarga homiylik qiluvchi afsonaviy xaloskor;
- 2) Xizr – o'zining zukko maslahatlari bilan odamlarga yaxshilik qiluvchi donishmand;
- 3) Xizr – boqiy hayot suvini topib ichganligi uchun abadiy barhayotlikka erishgan afsonaviy

qahramon;

- 4) Xizr – shifobaxsh chashmalar ko‘zini ochgan g‘ayrioddiy shaxs;
- 5) Xizr – cho‘l va sahrolarda g‘oyibdan paydo bo‘lib, qiyin ahvolda qolgan kishilarga ko‘mak beruvchi ezgulik timsoli;
- 6) Xizr – dehqon dalasiga mo‘l hosil va baraka ato etuvchi hosildorlik ramzi;
- 7) Xizr – odamlarni hamisha qo‘llab-quvvatlab turadigan ezgu pir yoki aziz avliyolardan biri [4;111].

8) O‘ng qo‘lining bosh barmog‘i suyaksiz bo‘lishi, nogahonda yo‘liqib, bir zumda ko‘zdan g‘oyib bo‘lishi Xizrga xos belgi sanaladi. U har bir odamga umri davomida uch marta duch keladi, lekin aksariyat hollarda odamlar Xizr bilan uchrashganini bilmaydilar.

Xizr obrazining yozma adabiyotga kirib kelishi turkiy xalqlarning islom dinini qabul qilishi, “Qur‘on”, tafsir, hadislar, “Qissas ul-anbiyo”lar bilan bevosita bog‘liq: 1. Xizr va Ilyos – hayot bulog‘idan „obi hayot“ ichgan va umri boqiy bo‘lgan payg‘ambarlardir. Qiyomatgacha, Ollohning amri bilan, Xizr dengizda, Ilyos quruqlikda qiyin ahvolga tushib qolgan insonlarga yordam beradilar.

2. Xizr – Nuh payg‘ambar avlodidan, ilmi ladun va g‘ayb ilmi sohibi. Muso (s.a.v) ilmi ladunni o‘rganish uchun unga shogird tushgan. Iskandar esa tiriklik suvini izlab u bilan birga zulmatga kirgan.

3. Bosh qahramon qiyin ahvolga tushib qolganda yo‘l ko‘rsatuvchi; ilmi ladun bilan qurollangan payg‘ambar, nabiy, avliyo yoki podshoh.

4. Xalqning tasavvurida u oq soqolli, oq kiyimli chol sifatida namoyon bo‘lsa, yozma adabiyotda baland bo‘yli, yashil kiyim kiygan chol, suvoriy yoki yo‘lovchi ko‘rinishida paydo bo‘ladi.

5. Xizr orollarda yashaydi, osmonda uchadi, dunyo bo‘ylab kezib yuradi, har yili haj qiladi, juma kunlari Makka, Madina va Quddus shaharlaridagi masjidlarda namoz o‘qiydi.

6. Dengizda suzuvchilarga homiylik qiladi, maxsus duolar bilan chaqirilsa, yordamga keladi: suvga cho‘kayotganlarni qutqaradi.

7. Sufiylar Xizrni avliyolar piri sifatida e‘zozlaydilar.

8. Islomiy manbalarda Xizr umri boqiy deb ta‘riflanganiga qaramay, uning bir nechta qabrlari mavjud va ular musulmonlarning ziyoratgohiga aylantirilgan.

Endi bevosita Navoiyning “Farhod va Shirin”idagi Xizr tasviriga murojaat qilsak: Farhod Suqrot tog‘i tilsimini ochishga bel bog‘lab, Sulaymon uzugidagi duolarni behudlik bilan o‘qib yo‘lga tushadi va uning oldidan keng bir yaylov chiqadi. Undagi buloq va qirg‘og‘idagi yam-yashil daraxtlar Farhodga hayot suvi va Xizr Payg‘ambarni eslatadi:

Qirog‘inda daraxti ko‘kka hambar,

Bu hayvon suyi ul Xizri payambar [6;163].

Buloqda cho‘milib, o‘zidagi g‘am-tashvish kirlarini yuvib, Tangriga yalinib-yolborib, maqsadlarining tezroq hal bo‘lishini so‘rab sajda qiladi. Sajdadan bosh ko‘targanda esa bosh tomonida farishtaday nuroniy, yashil kiyimli bir kishini ko‘radi. U o‘zini “Xizrman” deb tanitadi.

“Xizr obrazining dostonga kiritilishi unga afsonaviylik yoki ilohiylik elementlarining kiritilishi emas, balki dostonning asosiy mavzusi – sevgini ulug‘lashdir. Farhod sevgini yuksaklarga ko‘tarish uchun dunyoga kelgan. Uning qismati shu sevgi bilan bog‘liq... Navoiy Xizr obrazini o‘z dostoniga kiritar ekan, musulmon Sharqida mashhur bo‘lgan bu kuchni ham

ishq va oshiqlar madadkoriga aylantiradi. Xizr abadiy hayot timsolidir. Demak, sevgi abadiy hayotiylik ko‘magida g‘oliblik kasb etadi”, deb ta’kidlaydi A.Qayumov [13;76].

Xizrning doim tirikligi va payg‘ambarligi to‘g‘risida Islom manbalarida birorta dalil, hujjat yo‘q. Payg‘ambarimiz (s.a.v.)ning muborak hadislarida butun insoniyatga Alloh taolo tomonidan 124 ming payg‘ambar yuborilgani, shulardan 313 tasi rasul ekanligi haqida ma’lumotlar berilgan. Rasul-payg‘ambarlarga 104 ta muqaddas kitob nozil qilingan ekan. “Qur’on”da Xizr alayhissalom zikr qilinmagan. “Qahv” surasining ikkinchi qissasida Musoning solih banda bilan uchrashuvi berilgan. Har bilguvchining ustidan undan-da kuchli bilguvchi borligini ko‘rsatish uchun Alloh Musoni xizmatkori bilan safarga otlantiradi [14;265–268]. Tarjimonlar Imom Buxoriyning “Al-jome’ as-sahih” asariga tayanib, “solih banda” so‘zini “Xizr” deb tarjima qilganlar. Holbuki, “Sahih hadis” da Xizir emas, Hazir ismli kishi tilga olingan.

Nosiruddin Rabg‘uziyning “Qisasi Rabg‘uziy” asaridagi ma’lumotlar “Qur’on”dagi ma’lumotlar bilan bir xil, faqat solih bandaning ismi Xizr deb berilgan: “Qachon Musog‘a yalavochliq birla Tavrot tamom berildi ersa, Mavlo taolo Muso birla yuz ming so‘z so‘zlashti. Muso xushlanib aydi: “Iziyo, bu karomat kim manga berding, azin kim ersaga berdingmu?” Yorlig‘ keldi: “Ey Muso, tengizlar azoqinda maning bir qulim bor. Saning ilming aning ilmi to‘shinda bir qatra suvcha bo‘lg‘ay. Aning ilmi daryodek ”...Musos aydi: ”Ilohiy, ul kim ersa, yalavochmu, sovchimu turur?” Yorlig‘ keldi: “Ul sovchilardan turur, sen yalavochlardan turursen”. Shu sababli Xizr Muso bilan uchrashganda o‘zini “Men Tangri quli Xizrman” deb tanishtiradi [10;20] . Nosiruddin Rabg‘uziyga ko‘ra, Xizr – rasul-payg‘ambar emas, Yaratganning so‘zlarini oddiy insonlarga yetkazuvchi sovchi, ya’ni xabarchidir.

“Tarixi anbiyo va hukamo” asarida esa Xizr mursal payg‘ambar sifatida ta’riflangan: “Xizr a.s.ni mursal debdurlar. Va ul Arfaxshad binni Somning o‘g‘lonlaridindur va Zullqarnayn zamonida aning mulozimi erdi. Zulqarnayn hayvon suyi xiyoli bila zulumatga kirgonda Xizr a.s. ani boshlab kirdi. Va derlarkim, Ilyos a.s. dog‘i birla erdi. Umidkim, quyiyoq zikr bo‘lg‘ay. Ul suvni tengri taolo bu ikovga nasib qildi va Zulqarnayn mahrum yondi. Va ba’zi debdurlarkim, haq taolo Xizr a.s.g‘a ilmi ladunni nasib qildi va hayvon suyi iborat ondindur. Ahli islom mu’taqidi uldirkim, Xizr a.s. umri jovid topibdur va imom Shofe’i rahmatullohi mazhabidadur, vallohu taolo a’lam” [7].

Berilgan ta’rifda Xizrning to‘rtta xislatiga urg‘u berilmoqda: 1) mursal payg‘ambar; 2) doimiy barhayot zot; 3) ilmi ladun sohibi; 4) imom Shofe’i rahmatullohi mazhabidan bo‘lgan solih banda.

Navoiy hazratlari muqaddas kitoblar nozil bo‘lgan payg‘ambarlarni “ulul-azm payg‘ambarlar” deb ataganlar. Mursal payg‘ambar deganda farishta Jabroyil vositasida vahiy qabul qilgan zotlarni nazarda tutganlar. Vahiy esa aql ojiz qolganda yuzaga chiqadigan ma’naviy xastalikni da’volash uchun insoniyatga payg‘ambarlar vositasida yuboriladigan ilohiy tarbiya dasturidir [9;5].

Navoiy dostonida Xizrning ladun ilmi sohibi ekaniga urg‘u bermagan bo‘lsalar-da, dostonni usmonli turk tiliga tarjima qilgan Lam’iy Xizrni “pir-i irfon” va “ilmi ladun sohibi” deb tanishtiradi. U ladun ilmiga mahram bo‘lgani uchun Haqdan Farhodning ahvoli haqida xabar oladi:

*Görince ani Ferhâd oldı hayran ,
Buyurdı lûtf ile ol pır-i ‘irfan.*

*Ki ben Hızrum sana irşâda geldüm,
Bu feth için mübârek bade geldüm.
Benüm her dem ledûn 'ilmine mahrem ,
Ki Hak itdi kelimen bana hemdem [16;133].*

“Tasavvuf terimleri ve deyimleri sözlüğü” kitobida ilmi ladunga shunday ta’rif berilgan: “Ilmi ladun: Alloh tarafidan o’rgatiladigan ilm. Shar’iy va zohiriy ilmlar malak va Rasul vositachiligida yuboriladi, ilhom esa faqat Haqdan keladi. Bu sabab-la ilhomga ilmi ladun deyiladi. Hazrati Musoning Hazrati Xizrda bu ilmni o’rganishni istagani “Kahf” surasining 60–82-oyatlarida alohida bayon qilingan. Zohiriy bilim o’zaro muloqotda, kitob, qalam, daftar bilan egallanishiga qaramay, bu oyatlarga ko’ra, ilmi ladun davomli sukutda va umr bo’yi (qol bilan emas, hol bilan) egallanadi” [11;133].

Islomiy manbalarda Xizrning barhayotligi xususidagi fikrlar bir xil emas. “Agar Xizr (a.s.) Payg’ambarimiz (s.a.v.)ning zamonlarida tirik bo’lganlarida, nabi yoki rasul bo’lsalar, Allohning ahdigaga muvofiq yordam berish, agar valiy bo’lsalar, Payg’ambarga imon keltirish va bay’at qilish uchun Rasululloh (s.a.v.)ning huzurlariga kelishlari shart edi. Payg’ambarimizning islom bayroqlari ostida Badrdami, Uhuddami yoki boshqa g’azotlardami musulmonlarning g’alabasi uchun bor ilmi, hunari bilan yordam berishlari kerak edi. Axir, Badr g’azotida Jabroil (a.s.) va boshqa ulug’ farishtalar Payg’ambarimiz bilan bir safda jang qildilar-u ilmi laduniy va g’ayb sohibi bo’lgan Xizr (a.s.) ishtirok etmasmidilar? Xizr (a.s.)ning Payg’ambarimiz (s.a.v.)ning huzurlariga kelib ketganliklari biror zaif rivoyatlarda ham uchramaydi. Demak, bu narsa Xizr (a.s.)ning hozirda hayot ekanliklari borasidagi taxminni bekor etadi” [9;121].

Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf ham Xizrning barhayot emasligi to’g’risida to’rtta dalil keltirganlar:

1-dalil. Xizr doimiy barhayot bo’lsalar, Muhammad (s.a.v.)ning shariatlari oxirgi din bo’lgani uchun, ularning oldilariga kelib, dinlariga imon keltirishlari kerak edi.

2-dalil. Imom Buxoriydan Xizr, Ilyos va Idris doimiy tirikmi deb so’ragan ekanlar. Shunda Imom Buxoriy bir hadis keltirganlar: “Payg’ambarimiz: “Yuz yildan keyin bugungi dunyoda yashab turgan kishilardan birortasi qolmaydi”, - degan ekanlar”. Shunga ko’ra, agar Xizr o’sha davrda tirik bo’lgan bo’lsalar, 100 yildan keyin ular ham o’tgan bo’ladilar.

3-dalil. Badr urushi kuni payg’ambarimiz Allohga murojaat qilib aytgan ekanlarki, “Agar bular halokatga uchrasa, yer yuzida hech kim senga ibodat qilmaydi” deganlar va 313 kishining ismi, otalarining ismi, qabilasining nomini sanab o’tganlar. Agar Xizr o’sha davrda tirik bo’lganlarida shu ro’yxatda nomlari keltirilgan bo’lar edi. Shunga asoslanib, ulamolar Xizrning vafot etganini ta’kidlaydilar.

4-dalil. “Qur’on”ning “Anbiyo” surasida Payg’ambarimizga odamzodning abadiy yashamasligi haqidagi Allohning xabari bayon etilgan: 8-oyat. Biz u(payg’ambar)larni taom yemaydigan bir jasad qilgan emasmiz va ular mangu hayot kechirguvchi ham emas edilar [14;288]. 34-oyat. (Ey Muhammad), Biz sizdan avval ham biron odamzodga abadiy hayot bergan emasmiz. Bas, agar siz o’lsangiz, ular abadiy qolurmi? (Yo’q, ular mangu qolmaslar) [14;290]. Dalillardan ko’rinib turibdiki, Xizr – Alloh taolo o’z rahmati va ilmi bilan fayzlantirgan solih bandalardan biri. U muayyan ummatga yuborilgan rasul emas.”Dinda savolim bor ” asarining ikkinchi kitobida Xizr haqida shunday ma’lumotlar berilgan: 1) keng ilm, chuqur hikmat va chiroyli sabrga zarbulmasal bo’lgan Xizrning asl ismi Balyo ibn Malkon ibn Folig’di. Ismini Ilyo ibn Ilyos deganlar ham bor. U Nuh alayhissalomning

sulolalaridandir; 2) Xizr – uning laqabi, “yashil” degan ma’noni bildiradi. Aytishlaricha, u oq mo’ynaning ustiga o’tirganlarida yashil bo’lib qolgan ekan. Buxoriyning «As-Sahih»larida rivoyat qilingan hadisda shunday deyiladi: Payg’ambar sollallohu alayhi vasallam: «Uni Xizr deb atalishining sababi, mo’ynaning ustida o’tirgandi. Bir vaqt mo’yna uning ortidan yashil holda silkindi», - dedilar; 3) Muso alayhissalomning “Kahf” surasida zikr qilingan sohiblari Xizrdir (64–70-oyatlar); 4) ulamolarning ittifoqiga ko’ra, Xizr – Alloh taolo rahmati va ilmi bilan fayzlantirgan solih bandalardan biri. U muayyan ummatga yuborilgan rasul emas. Ammo payg’ambarligi to’g’risida ixtilof mavjud [3;4].

Nega unda Navoiy uni “payg’ambar” deb atadi? Bizningcha, bu savolning javobini “payg’ambar” so’zining ma’nolaridan qidirish kerak bo’ladi. Payg’ambar so’zi forscha bo’lib, “payg’om” – xabar, “bar” – yetkazuvchi degan ma’noni bildiradi. “O’zbek tilining izohli lug’ati”da quyidagi ma’nolari berilgan: 1) xabar beruvchi, oldindan xabar keltirguvchi; 2) din. Xudoning xohish-irodasini bandalariga yetkazuvchi ilohiy vakil; 3) rasul; 4) nabi. Bizningcha, Navoiy “payg’ambar” so’zini “rasul” yoki “nabi” ma’nosida emas, “Xudoning xohish-irodasini bandalariga yetkazuvchi ilohiy vakil” ma’nosida qo’llaganlar. Fikrimizga XXIII bobdagi quyidagi baytlar isbot bo’la oladi:

*Vale qandil aro bu so’z muharrar,
Ki, hotam kimgakim bo’lsa muyassar:
O’qub hotam aro yozilg’on ismin,
Ochar Iskandari Rumiyl tilismin.
O’qulsa ko’p qilur farxunda hotif,
Ul ish mushkullaridin oni voqif [6; 160].*

Qandilda quyidagi so’zlar yozilgan edi: “Kingaki bu uzuk muyassar bo’lsa, o’sha uzukda yozilgan ismlarni o’qigan odam Iskandari Rumiyning tilsimlarini ochadi. Bu uzukdagi ismlar o’qilganda yo’qlikdan ovoz kelib, tilsimning mushkullaridan uni xabardor qiladi”. Qandildagi yozuvdan shu narsa ayon bo’ladiki, Navoiy Xizr obraziga yangi vazifalarni yuklagan. U Hotifning so’zlarini yetkazuvchi, uchinchi manzilning mushkullaridan Farhodni xabardor qilish uchun yuborilgan ilohiy vakil sifatida namoyon bo’lmoqda. Xizrning vazifasiga nafaqat g’aybdan xabar keltirish, balki Iskandar tuggan tugunlarni yechishda odamlarga yordam berish (Navoiy yuklagan vazifa) ham kiradi:

*Anga ish bog’lamoq bo’ldi hamesha,
Manga ochmoq aning bandini pesha.
Tilismi hamki bog’labdur zamiri,
Ocharda menman elning dastgiri.
Tilismedinki band o’lmish bu vodiy,
Kelibturmen sanga bo’lmoqqa hodiy [6;164].*

Demak, Iskandar tilsimini yechishda Farhodga faqatgina Xizr yordam bera olardi, chunki u Iskandar bilan birgalikda tiriklik suvini qidirib zulmatga kirgan, mehnat-mashaqqatlarga yo’liqqan. Iskandar topa olmagan suvni Xizr topib, qonib ichgan, shu tufayli uning joni rohatda. Iskandar esa jonini qiynab, labi qovjirab, tashnaligicha qaytgan. Zulmatdan chiqqach, uning qilmoqchi bo’lgan ishlariga falak hasad bilan band solgan, shu sababli Farhod qadam qo’ygan uchinchi manzil – Jamshid jomiga olib boruvchi yo’l ham Yaratgan tomonidan tilsimlangan edi. Bu manzildagi hisorni Navoiy “kunduz hisori”, Lam’iy Chalabiy esa “Qal’ai ro’shan” deb ataydi. Farhod ikkinchi piri – ilohiy karomati bilan ruhiy dalda bo’lgan Xizr maslahatlariga

amal qilib uchinchi to'siqni yengadi va qalbi xurshidday nurga to'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Акрамов Ғ. Манистик мифология. XX аср ўзбек фольклоршунослиги тўплами. – Тошкент, 1979.
2. Бертельс Е.Э. Роман об Александре и его главные версии на Востоке. Избранные труды. Т.4. – Москва, 1965.
3. Dinda savolim bor.2-kitob. – Toshkent: O'qituvchi, 2021.
4. Жўраев М., Шомусаров Ш. Ўзбек мифологияси ва араб фольклори. – Тошкент: Фан, 2001.
5. Маллаев Н. Алишер Навоий ва халқ ижодиети. – Тошкент, 1974.
6. Навоий, Алишер. Фарҳод ва Ширин. МАТ. Йигирма томлик. 8-том. – Тошкент: Фан, 1991.
7. Навоий, Алишер. Тарихи ҳукамо ва анбиё. МАТ. 16-жилд. – Тошкент, 2000.
8. Нарзикулова. М. Миф, фольклор ва адабиёт. – Тошкент: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2006.
9. Обидов Раҳматуллоҳ қори. Пайғамбарлар тарихи исломият тарихидир. – Тошкент, 2005.
10. Рабғузий, Носируддин Бурҳонуддин. Қисаси Рабғузий. Китоб 2. –Тошкент, 1991.
11. Турдимов Ш. “Гўрўгли” дostonларининг генезиси ва тадрижий босқичлари. – Тошкент: Фан, 2011.
12. Эркинов С., Навоий «Фарҳод ва Ширин»и ва унинг қиёсий таҳлили. – Тошкент: Фан, 1971.
13. Қаюмов А. “Фарҳод ва Ширин” сирлари: Эзгулик ва севгини улуғловчи мотивлар. –Тошкент: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1979.
14. Қуръони Карим. /Таржима ва изоҳлар муаллифи Алоуддин Мансур. –Тошкент: Чўлпон, 1992.
15. Ҳаққулов И. Занжирбанд шер қошида. – Тошкент, 1989.
16. Erkal, Abdulkadir. Lami' i Celebi Ferhad u Sirin (Ferhadname) (Inceleme-Metin). Yuksek lisans tezi. Erzurum, 1998.
17. Seyidov M. Azerbaijan mifik tefekkurunun gaynaglari.- Baki: Yezichi, 1989.

МУНДАРИЖА

Innovatsion g'oyalar va ishlанmalar

А.ОТАХЎЖАЕВ. Турон халқларининг қадимги тиллари хусусида мулоҳазалар.....	3
Ҳ.РАҲМАТОВ. Xalq maqollarining evolyutsion takomillashuvi	13

Iqtisod

Н.А.САФАРОВА. Ўзини ўзи банд қилган шахслар даромадларини солиққа тортиш тартиби.....	20
А.Р.УЛАШОВ, Г.Р.ҲАКИМОВА. Инвестицион лойиҳаларни кредитлаш: муаммолар ва ечимлар (тижорат банклари мисолида).....	26
Ш.Т.ЧОРИЕВ. Давлат хариди тизимини ривожлантириш йуналишлари.....	31

Filologiya

Н.ТОШПЎЛАТОВА. Миллий матбуотда илк журналист суриштирувлари	36
А.Э.ПИРИМҚУЛОВ. Услуг – поэтиканинг етакчи унсури	41
Ш.ҲОЖИЕВА. Абдулҳамид Чўлпоннинг “Маҳмудхўжа Бехбудий хотираси” сарлавҳали марсияси таҳлили.....	46
О.Д.УСМОНОВ. G‘ulom Zafariy dostonlarida davr ruhining aks etishi.....	50
Г.А.ХИММАТОВА. Насрда қаҳрамон рухияти тасвири.....	56
В.Т.МИРЗАЕВА. Folklor ekspeditsiyalari kundaliklarining ilmiy-amaliy ahamiyati	61
М.Ч.НУРУТДИНОВА. Мультимедиавий журналистикада ахборотнинг трансформация, визуализация ва мобиллашув ҳодисаси.....	66
Ф.Ф.УСМАНОВ. Оила концептининг лингвостилстик таҳлили.....	74
Н.И.ХУРСАНОВ. Dramatik asarlar tilining diskursiv tahlili (metafora misolida).....	83
Д.ХОЛДОРОВ. Nazar Eshonqulning “Urush odamlari” qissasida ijtimoiy fojialar tasviri.....	89
М.М.ХУДОЙБЕРДИЕВА. Адабиётшунослик терминлари микросистемаси хусусида.....	94
Н.А.РАХМАНОВА. “Farhod va Shirin” dostonidagi Xizr obrazi genezisi.....	99
Г.К.КАЗАКОВА. Ahmad A‘zam esselarida ijodkor badiiyati.....	106
А.УРАЗОВ. Тоғай Мурод асарларида миллий характер масалалари	112
Д.ЮЛДАШЕВА. Tilda nisbiylik gipotezasining namoyon bo‘lishi	119